

Szerződés vagy pallosjog?

Ambrus Zoltán és a Révai Testvérek életműszerződése*

Ambrus Zoltán életműve szorosan kötődik a 19. század második felének robbanásszerűen fejlődő sajtóéletéhez és az ezzel párhuzamosan kibontakozó nagyüzemi lap- és könyvkiadáshoz. Az író Országos Széchényi Könyvtárban őrzött hagyatékában és az ugyanitt található Révai Testvérek kiadói fondban fennmaradt levelezés, valamint az Országos Levéltárban őrzött iratanyag vizsgálatán keresztül egy olyan kapcsolattörténet térképezhető fel, mely nem csupán az író életműkiadásának főbb mozzanatait világítja meg, hanem rámutat arra az egymásrautaltságra és kölcsönös kiszolgáltatottságra, mely író és kiadó munkakapcsolatából természetesen adódott, s amely az irodalmi és esztétikai szempontok mellett finánciális kérdésekkel is terhelt volt. Ez utóbbi körülmény – feltételezésem szerint – végső soron hatással volt az írói életmű alakulás- és fogadtatástörténetére is, s a tízes évek végén bekövetkező – ha nem is elhallgatásra, de – a szépírás helyett a színház és kritika felé való orientálódásra.

Ambrus Zoltán az 1870-es évek végétől haláláig számos lap számára dolgozott, olykor ugyanabban a sajtóorgánumban párhuzamosan, saját és álnéven is publikálva.¹ Az eredetileg jogásznak készülő Ambrus számára sokáig nem dőlt el ugyanis, melyik életpályát választja majd, így a monogramok és álnevek, melyeket a Fővárosi Lapokban vagy az Egyetértésben használt, jól maszkírozták, rejtették valódi kilétét, egyik utat sem zárva el előle.

Első, visszhangot is kiváltó novellaválogatása az Athenaeum kiadónál jelent meg. A Rákóczi úton működő vállalat – híven őrizve egykori alapítója, Emich Gusztáv hagyományait – szívesen tette közzé újonnan induló tehetségek, szépírók munkáit. 1895-ben az Athenaeum gondozta és adta ki a heti- és napilapokban megjelenő novellákból összeállított válogatást, a *Ninive pusztulása és egyéb történeteket*; és egy évvel később az elsőként A Hétben, 1895-től folytatásokban közzétett *Szeptembert*, mely utóbb némileg módosított szöveggel, *Őszi napsugár* címen vált ismertté. Mindkét kötet könyvsorozatokba illeszkedett.² A nagyobb kiadóvállalatok e gyakran alkalmazott eljárása gazdasági megfontolás eredménye volt: a művelődni vágyó olvasók

* A dolgozat „A 19. századi magyar irodalom politikai gazdaságtana” Lendület-kutatócsoport kutatási programjának részeként, annak támogatásával készült.

¹ Ambrus Zoltán rendszeres munkatársa volt a Fővárosi Lapok, Egyetértés, Függetlenség, Nemzet, Ország-Világ, A Hét, Pesti Napló, Magyar Hírlap, Új Idők, Új Magyar Szemle, Jövendő, Szerda, Az Újság, Magyar Figyelő, Nyugat, Az Est, Világ, Borsszem Jankó, Fidibusz, Izé című lapoknak.

² Mindkét kötet Az Athenaeum olvasótárában jelent meg, de *Ninive pusztulása és egyéb történetek* a Jeles elbeszélők kincsestárában, míg a *Szeptember* elsőként A magyar és világirodalom kincsestárában is kiadásra került 1895-ben és 1897-ben.

– szisztematikus, esztétikai képzettség hiányában – szívesebben fizettek elő olyan sorozatokra, melyek a keretcímben sugallt módon áttekintést adtak a klasszikus vagy modern irodalomról, vagy éppen az általános műveltség alapjául szolgáló világirodalmi klasszikusokat gyűjtötték egybe.³ Neves irodalomtörténészek, egyetemi tanárok, kiadói szakemberek gondoskodtak a válogatásokról, ami egyfajta garanciát jelentett azok esztétikai színvonalára. A regénytárak és -válogatások a korszak divatos és gazdasági szempontból rentábilis megoldásai voltak, hiszen a szerkesztők a valódi értékek mellett gyakran újrakötve becsempészték a korábban eladhatatlan műveket is. A kiadásra megvásárolt műveket tetszőleges példányszámban adhatták ki, akár több sorozatba is beilleszthették.⁴ A pályájuk elején lévő írók számára az esztétikai szempontokat érvényesítő válogatásban való megjelenés rangot jelentett ugyan, de az ismertséget és az irodalmi életben való jelenlétet elsősorban a lapbéli közlések biztosították.

A korszakban exponenciálisan megnövekvő, a különböző irodalmi csoportosulásoknak helyet adó és különféle világnézeti bázissal rendelkező folyóiratok teret biztosítottak Ambrus számára, akit kortársai mind szépirodalmi, mind kritikai tevékenységéért vezető szerepkörrel ruháztak fel. Levelezésének tanúsága szerint számos lap várt tőle írásokat, alkotótársai közül többen kikérték formálódó vagy kiadott műveikről a véleményét.⁵ A különböző fórumokban való publikációk stílusosan és világnézetiileg homogének, így nem jelentett sem az olvasókban, sem az íróban meghasonlást az a tény, hogy egyszerre publikálhatott különböző világnézeti háttérű lapokban, így például az *Új Időkben* és a *Nyugatban*.⁶

A lapok mögött csak kivételes esetben állt saját könyvkiadó, s ha volt is, a legritkább esetben akarták és tudták kellőképpen reklámozni és menedzselni az írókat. Nem véletlenül írja Ambrus híres esszéjében:

A mai magyar irodalomnak egy jelentékeny része olvasatlanul hever a kiadóknál, és a könyvbizományosoknál [...]; egy még nagyobb része [...] el van temetve vagy csak el van dugva régi újságokba. [...] [M]icsoda fényűzést enged meg magának, aki szegény ember léte Magyarországon író akar lenni s akinek az az ábrándja, hogy az irodalmi munkásságból megélhessen, amint mindenki más megél a másforma szorgalmas munkából.⁷

Az idézett gondolat utolsó sorai Ambrus Zoltán személyes problémájára – mely lényegében egész generációját érintette – is rámutatnak: a gyakran utazó, kávéházban

³ Hogy a sorozatok szerkesztésében mennyire tükröződik a korabeli kánon, illetve mennyiben inkább gazdasági megfontolások, az egy külön vizsgálat tárgya lehetne.

⁴ Lásd később Ambrus Zoltán és a Révai Testvérek szerződését.

⁵ Ambrus kiadott levelezése szerint közöttük volt ifj. Ábrányi Kornél, Justh Zsigmond, Móricz Zsigmond és Szabó Endréné Nogall Janka is.

⁶ Kivételt képeznek ezek alól az élclapbeli megjelenések, melyek teljesen feltáratlanok.

⁷ AMBRUS Zoltán, *A felpofozott irodalom*, Nyugat, 1908/21, 284.

élő és a művészvilág nyilvánosságának és félnyilvánosságának terein mozgó író állandó anyagi nehézségeire. A labilis egzisztenciális helyzet a két fentebb megnevezett közgyűjteményben fellelhető váltókból, a felvett és ledolgozandó előlegekről szóló levelezésből is kirajzolódik, mely Ambrust hátrányos alkupozícióba kényszerítette mindenkori kiadóival szemben. A lapszerkesztők diszponáltak írásainak terjedelme felett, elbeszéléseiből összeállított válogatások esetében kevés mozgásteret hagyva számára, de olykor az első közlés terjedelmét is korlátozták. Tanulmányomban mindezekről a jelenségekről szólok a korszak egyik legismertebb kiadójával, a Révai Testvérekkel kötött életműszerződésen keresztül.

A szerződéskötés

A műveit többféle fórumon megjelentető Ambrust 1902-ben kereste fel a kiadóvezetői sikerei csúcspontján lévő Révai Mór összegyűjtendő munkái kiadási tervével. A filológusnak készülő, a budapesti egyetemen végzett, majd Lipcsében tanult könyves szakember a nyolcvanas évek közepén vette át édesapjától és nagybátyjától az előbb a Gebrüder Rosenberg Buch und Antiquariatshandlung (magyarul: Rosenberg Testvérek Könyvkereskedés és Ódondászat), majd Révai Testvérek néven híressé vált vállalkozást, és merész üzletpolitikával a legnépszerűbb írókat gyűjtötte maga köré. Az ifjú szakember elődei és kortársai által már alkalmazott életműszerződések felé terelgette a kiválasztott alkotókat, így Jókai Mór és Mikszáth Kálmán munkáit is kivásárolta korábbi kiadóiktól. Másokat kiváló esztétikai érzékkel fedezett fel: így indította el az addig még alig publikáló Eötvös Károlyt a később nagy sikert elért írói pályán, és vállalkozott frissen született életműsorozatuk kiadására.⁸

Mivel Ambrus kapcsolati hálója rendkívül kiterjedt volt, és az egyes szerkesztőségek révén szinte valamennyi nagyobb kiadóval kapcsolatban állt, csak feltételezésekre bocsátkozhatunk, ki is lehetett a katalizátora a kezdődő munkakapcsolatnak. Gyaníthatóan fontos kapocs volt a már említett Jókai Mór, akit a pályakezdő Révai Mórnak egy merész, váratlan megkereséssel sikerült nagy ívű terveinek megnyerni; de közvetítő lehetett az egykori osztálytárs, Rákosi Viktor is, akinek összegyűjtött munkái 1903-tól szintén a vállalat gondozásában jelentek meg. Révai kiadáspolitikája kettejükkel kapcsolatosan is feltűnő hasonlóságokat mutat: műveik a heti- és napisajtóhoz kötődtek, folyóiratokban lappangtak, népszerűségük és ismertségük hasonló volt.

Az mindenestre tudható, hogy Ambrus az általa olvasott francia folyóiratokat már korábban a Révai kiadóval rendeltette meg, így biztosan bejáratos volt annak könyvkereskedésébe, illetve majd az Üllői úti könyvesházába. Hogy nem lehetett sokkal korábbi az ismeretség 1900-nál, az is mutatja, hogy az Üllői úti Révai könyvesház

⁸ A Franklin Társulattal fuzionálva részesedést szerzett nagyobb ismeretterjesztő és tudományos sorozatok szerkesztésében és forgalmazásában is.

január 21-én történt felavatásának ünnepségén, mely igazi közéleti eseménynek számított, Ambrus nem vett részt, noha több, a kiadóval szerződött, vagy Révaiékkel baráti kapcsolatban lévő alkotó képviseltette magát a fontos eseményen.⁹

A legvalószínűbb összekötő kapocs Voinovich Géza személye lehetett, akit maga Ambrus vezetett be az irodalomba.¹⁰ A pályakezdő irodalomtörténészt Ambrus Zoltán segítette az Arany család műveinek sajtó alá rendezése során,¹¹ s majd 1903-tól a Klasszikus Regénytár szerkesztését is együtt végezték. A Révai Testvéreknél tevékenykedő Voinovich lett utóbb az Ambrus Zoltán munkáit összegyűjtő sorozatnak is a szerkesztője, sajtó alá rendezője. De természetesen az sem zárható ki, hogy a régi és új tehetségeket közzétenni kívánó Révai Mór ismerte Ambrus Zoltán műveit, s kereste meg az írókat, úgy, ahogy annakidején Jókait és Eötvös Károlyt is.

Sajnos Révai Mór emlékezése sem ad határozottabb támpontot a munkakapcsolatuk előzményeit illetően, sőt inkább a felfedezői szerepet magának vindikálva, szintézise Ambrusnak szentelt fejezetében a szerződéskötést megelőző két évtizedet marginalizálja:

Ambrus Zoltán nem volt a nagyközönség körében elfogadott és népszerű író, amikor intézetemet rábirtam arra, hogy műveit egy szép összkiadásban közrebocsássa. Az újságírás révén ismert író volt, de ez az ismertség, ez az újságírói hirnév nem olyan valami, amire bizton számítani lehet. Ambrus Zoltán igen rosszul volt adminisztrálva, oly rosszul, hogy szinte jobb lett volna kiadói szempontból, ha nevét egyáltalában nem ismerik, ha mint teljesen új név bukkan elő az ismeretlenség homályából. Ha ily viszonyok közt egy kiadó azt határozza el magában, hogy ennek az oly rosszul adminisztrált írónak munkáit törekszik majd megszerezni és egyöntetű összkiadásban közrebocsátani, ennek csak egy oka és magyarázata lehet, az, hogy ennek az írónak munkásságát rendkívül nagyrabecsüli, igazi nagy értéknek tudja, és a visszas körülmények ellenére is bizik vállalkozásának sikerében.

⁹ „Amikor a könyvesház elkészült és abban az intézet elhelyezkedett, nagyobb ünnepély keretében óhajtottuk azt felavatni. Ezt a célt akként valósítottuk meg, hogy az intézet nagy könyvestermében estélyt rendeztem 1900 év január hó 21-én, amelyre meg voltak hívva a vállalat összes irodalmi munkatársai és a főváros jóformán egész szellemi világa. Azoknak a barátainknak a közreműködése, akik felkérésre segédkeztek ennek az estélynek rendezésében, azt egy nagy fővárosi szenzációvá avatták.” RÉVAY Mór János, *Írók, könyvek, emlékek*, Bp., Révai Testvérek, 1920, I, 52.

¹⁰ „Ambrust egyik rokona kérte meg, hogy vezesse be Voinovichot a fővárosi irodalmi életbe. Az *Új Magyar Szemlé*hez és *A Héthez* is beajánlja Ambrus a törekvő fiatalembert, aki Shakespeare színműveinek magyar fordítását rendezte sajtó alá, s ekkoriban Eötvös József összes műveinek kiadásával foglalkozik. Voinovich szorgalmasan, ügyesen forog mindenütt, a Révai-cégnél is megkedvelteti magát.” F. AMBRUS Gizella, FALLENBÜCHL Zoltán, *Egyedül maradsz*, Debrecen, Csokonai, 2000, 107.

¹¹ Ambrus Zoltán a Magyar Földhitelintézetben dolgozott 1882 és 1886 között Arany László vezetése alatt. A fennmaradt kiadói levelezés szerint az édesapja munkáit sajtó alá rendező Arany Lászlónak szöveggon- dozói segítséget nyújtott.

Ez az eset forgott fenn Ambrus Zoltán kiadása tekintetében.

A nagyközönség előtt jóformán ismeretlen Ambrus Zoltánt megkülönböztetett helyre juttatta az irodalomban irótársainak elismerése. Az írók körében Ambrus Zoltán mindig az első helyen állott. Más író pályatársai csak akkor ismernek el, mikor már kénytelenek vele, amikor a közönség elsőrangú íróul fogadta, mikor már mindenki approbálta.

Ambrus Zoltán az egyetlen egész ujkori irodalmunkban, aki előtt a hozzáértők meghódoltak, mielőtt még a közönségé lett volna, az egyetlen, akit maguk irótársai emeltek magas polcra, mielőtt még a nagyközönségnek írója lett volna, az egyetlen, akit első kritikai és szépirodalmi munkái után szeretettel társul fogadtak az öregebb írók és szeretettel mesterül fogadtak a fiatalabb írók.¹²

A kiadóvezető fentebbi sorait több szempontból is komoly kritikával kell kezelni, s a visszaemlékezés objektivitása – a források figyelembevételével – megkérdőjelezhető. Az Ambrus-hagyatékban fennmaradt rajongói levelek a *Midas* népszerűségének ellenkezőjéről győznek meg, melyre az író leánya és unokája közös kötetükben fel is hívják a figyelmet.¹³ Barátja, Voinovich Géza korábban már ezzel összhangban fogalmazta meg a korai sikert:

A szerző harmincéves volt, midőn első regénye, a *Midas király*, 1891–92-ben megjelent Horváth Gyulának akkor indult Magyar Hírlapjában. Még lesznek, akik emlékeznek, mily pezsgő érdeklődést keltett az új tehetség feltűnése. Kézről-kézre jártak az újság számai, sokan felgyűjtve tovább adták ismerőseiknek. A műben nem csupán a szerző neve és tehetsége volt új. Új volt irodalmunkban a művészlélek rajza, a fiatal festőé, ki kezdő párizsi sikerei után hazajön rajztanárnak; Ambrust ez alakhoz párizsi emlékei mellett a finom lelki elemzés alkalmá vonzotta.¹⁴

A hivatkozott források meggyőznek arról, hogy a folytatásban megjelenő regény olvasótábora jelentős volt, a mű kötetmegjelenésére a közönség várakozással tekintett. Noha a Franklin Társulat jó üzleti érzéssel megvette a jogokat, a kiadás váratott magára. Hogy a szerző a Révaiékkal kötött szerződés előtt ezt nem sürgette, magyarázhatja, hogy a Magyar Hírlapban megjelent szöveget át kívánta dolgozni, hiszen a mű szerkezetével, főként a második felével elégedetlen volt. A lapmegjelenésekből élő írónak e pénzkereső napi penzumok írása közepette az átdolgozásra már nem maradt ideje. Voltaképpen valamennyi, eredetileg folytatásokban közölt, az idő

¹² RÉVAY, *i. m.*, II, 324.

¹³ AMBRUS, FALLENBÜCHL, *i. m.*, 63.

¹⁴ VOINOVICH Géza, *Ambrus Zoltán*, Budapesti Szemle, 1943, 786. szám, 259.

kényszere révén sietve megírt regényével hasonló tervei voltak, azonban törekvése csak részben és nagy kompromisszumokkal valósult meg.¹⁵

A *Midas király* folyóirat-megjelenését követő várakozás tehát felkeltette Révai Mór János érdeklődését, aki vélhetően közönségsikert remélt és nagy reményekkel tekintett a szépírói életmű egészére. Révai nagyívű terveinek része volt az életműszerződés: sikerrel jelentette meg Mikszáth Kámán munkáit, vége felé közeledett az általa elgondolt, igen jól menedzselte és anyagi sikereket is hozó Jókai nemzeti kiadás, az 1900-ban elindított Eötvös Károly sorozat is nagy feltűnést keltett, így proaktív módon új szerzőkkel kísérletezett, ezért – Rákosi Viktorral szinte párhuzamosan – 1902 decemberében szerződést kötött Ambrussal egy induló gyűjteményes kiadás megjelentésére.

A szerződés

A szerződés ötoldalas szövegében a felek rögzítették a kötelezettségeket és jogokat. Ambrus 30 évre adta el a kiadás pillanatáig kisebb részben kötetben, zömében folyóiratokban megjelent műveit, melyeket ezt követően a vállalat korlátlan példányszámban és akár több ízben is megjelentethetett, és a szerződés 6. pontja értelmében három évtized múltán is fenntartotta azok feletti előjogát. A hivatalos irat első három bekezdése a pénzügyi tranzakciót követő jogköröket is rögzítette, melyet azért célszerű idéznünk, mivel alig egy évtized múltán már vita tárgyát képezte, ugyanis mindenki másként értelmezte azt.

1. Én mindazon irodalmi műveimnek kizárólagos és korlátlan tulajdonjogát, melyek eddigelé akár könyvalakban, folyóiratokban, valamint azokét, amelyeket ezután meg fogok írni, a t. Társaságra ruházom át.

Fenntartom magamnak azonban a jogot, hogy ezután megírandó munkáimat a kötetes kiadást megelőzőleg napilapokban, heti vagy havi folyóiratokban egyszer megjelentethessem. Ezen hirlapi megjelentetésért járó írói tiszteletdíj engemet illet meg.

Míg tehát egyfelől lapban vagy folyóiratban megjelenhetik, – addig másfelől jelen szerződés tartamáig semmiféle könyvem más kiadónál, mint

¹⁵ Ambrus szövegeit a lapkiadók sürgetésére, utasítására többször is kénytelen volt a tervezettnél rövidebbre komponálni. Kiss Józsefnek írott levelében a *Gyanú* kényszerű lezárása miatt panaszkodik: „Nekem nincs szükségem bünbakra, a kinek a regényem fogyatékoságait a nyakába varrjam. Annál kevésbé, mert könyv alakban az egész regény fog megjelenni és nem csupán a két harmada és az utolsó harmadának a vázlatja. A »Hét«-ben azt tehetél a regényemmel, a mit akartál, mert, sajnos, nem voltam eléggé óvatos, és mert annak idején eszembe se jutott, hogy képes léssz ellenem elkövetni azt, a mit elkövetni méltóztattál. De ha a »Hét« gráciájából csorbát kellett ejtenem az írói reputációmra: gondom lesz rá, hogy ezt a csorbát kiköszörüljem.” Ambrus Zoltán – Kiss Józsefhez, 1903. május 24. = AMBRUS Zoltán *levelezése*, s. a. r. FALLENBÜCHL Zoltán, Bp., Akadémiai, 1963, 81. (A regény végül az életműkiadás nyolcadik kötetében jelent meg némileg módosított szöveggel.)

a t. Társaságnál, nem fog megjelenhetni, kivéve azon esetet, ha a t. Társaság egyes esetekben beleegyezését adja az ilyen máshelyütt való kiadáshoz.¹⁶

A szerződés felsorolta a 16 kötetre terjedő kiadói tervet, benne a később – jelentősen módosulva – megjelent művek részletező listájával, mely összességében 26.500 betűvel számított 30 ívre volt kalkulálva ívenkénti 100 koronás honoráriummal. Ambrus beleszólhatott a szerkesztés folyamatába, ő maga revideálta, javította a szövegeket, melyhez mindvégig ragaszkodott.

Ambrus két fontos művét, a *Midas királyt* és a *Solus erist* az első lapközlést követően már más kiadónak adta el, de végül sem a Franklin Társulat, sem a Pallas nem jelentette meg azokat. A szerződés harmadik pontja értelmében mindezeknek, mind a már megjelentek kiadási jogát vissza kellett vásárolni. E kívánalom hiánytalan teljesülését a Révai Testvérek gazdasági irataiban fennmaradt kiadói nyilatkozatok igazolják. A Pallas számára 1902. október 30-án eladott regény¹⁷ kiadási jogát 1903. szeptember 9-én 600 koronáért vette vissza a Révai Testvérek.¹⁸ Az Athenaeumnál lévő munkák jogait nehezebb volt megvásárolni, hisz ott még nem fogytak el a kiadói készletek, így az Athenaeum anyagi kártalanítást kért:

Van szerencsénk tudomásul venni – írja a kiadóvezető Ambrusnak –, hogy Nagyságod a kiadásunkban megjelent „Ninive pusztulása” és „Pókháló kisasszony” cz. novellaköteteit új összeállításban és más kötetczimiek alatt egyéb elbeszélésekkel együtt meg akarja jelentetni. Minthogy e művek első kiadásaiból tetemesebb példánykészletekkel rendelkezünk, a megjelenést csak úgy engedhetjük meg, ha előzőleg nagyságod kárpótlásul 300 koronát fizet. Ez összeg lefizetése után Nagyságod a két kötetről azonnal teljesen szabadon rendelkezik, fennmarad azonban nekünk az a jogunk, hogy az említett kötetek meglévő készleteit eladhassuk.¹⁹

A feltételek teljesülése kitűnik a Révai Testvérek Ambrus számára kitöltött kalkulációból és fizetési igazolásaiból, hiszen e tételek a szerzői honoráriumból levonásra kerültek.

Az egykoron a Kerepesi úton működő kiadóvállalat levelének egy eddig nem reflektált passzusa azonban megmagyarázhatja a *Szeptember* című regény címmódosulását, melyet a szakirodalom eddig magyarázat nélkül hagyott: „Amennyiben Nagyságod a »Szeptember« című regényét szintén ki akarná adni oly időben, amikor nálunk még

¹⁶ [Szerződés Ambrus Zoltán és a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság között], *Ambrus Zoltán művei tulajdonjogának megszerzése (szerzői megállapodás)*, Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban MNL) Z 720-88 t. 1–10.

¹⁷ Ambrus Zoltán – a Pallas Részvénytársaságnak, Budapest, 1902. október 30. = MNL Z 720-88 t. 13.

¹⁸ Pallas Részvénytársaság – a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársasághoz [a továbbiakban: Révai Testvérek Irod. Rt.] = MNL Z 720-88 t. 14.

¹⁹ Athenaeum Irodalmi Rt. – a Révai Testvérek Irod. Rt.-hez, Bp., 1903. január 10. = MNL Z 720-88 t. 26.

példánykészlet van, ebbe is beleegyezőnk 100 korona kárpótlás ellenében és azzal a kikötéssel, hogy a regény néhány elbeszéléssel együtt más kötet cím alatt jelenjék meg” – kéri a jogok átadásának feltételeként az Athenaeum.²⁰ Mivel Ambrus az életműsorozatban az egyik kötetének címadó szövegül választotta a számára fontos szöveget, *Szeptember* helyett *Őszi napsugár*ra változtatta a címet.²¹

A kötetes és füzetes kiadások esetében egyszerűbb volt a helyzet, hisz azokat szerzőjük egyszeri közlésre engedte át. Így például a Lampel Magyar Könyvtár sorozatának szövegeivel kapcsolatosan a kiadó jóváhagyta, hogy Ambrus és Révai szabadon rendelkezék velük csupán azzal a megszorítással élve, hogy a Lampelével egyező, olcsó, népszerű füzetes kiadástól tekintsen el a Révai Testvérek.²²

A Révai-Ambrus szerződésnek egy különleges pénzügyi pontja volt a negyedik, melyet szintén érdemes hosszabban idézni. Ebben a kiadó havi 200 korona előleget biztosított a zavartalan munka érdekében, továbbá vállalta az író adósságainak rendezését is.²³ A Révai Testvérek a levelezés mellett gondosan megőrizte e gazdasági természetű iratokat, így például a tartozások jegyzékét és a kifizetett váltókat, melyek a megvalósulást igazolják. Ugyanígy járt el Révai Mór Jókai esetében is, aki életének egy bizonyos szakaszában komoly anyagi és mentális válságot élt át a kiegyenlített váltók miatt. Révai Mór jól megérezte, hogy a szerzők nyugodt munkakörülményének biztosítása meghatározó az alkotásfolyamat szempontjából, éppen ezért – mai szóhasználattal élve – egyfajta menedzserévé is vált írójának: a könyvkiadás ügyeinek intézése mellett bizonyos kényelmetlen pénzügyi manővereket is megoldott a vele szerződött helyett. Jelen esetben az író nevében a Belvárosi Takarékpénztárban vezetett számlaegyenleget, melyről a törlesztések pontosan megtörténtek.

A sorozat első négy kötete

Az Ambrus Zoltán munkái című életműsorozatot a szerződésre lépők 4x4 kötetre kalkulálták, és egy 1905. november 7-én kelt megállapodás szerint 1907-ben kívánták azt befejezni.²⁴ Azonban 1907-ben még csupán a sorozat első felének munkálatai zárultak le, a tizenhatodik, utolsó kötet csak 1913-ben hagyta el a nyomdát.

²⁰ *Uo.*

²¹ A címváltozásnak a kiadói kényszeren túl feltehetően volt gondolati vonatkozása is: a hónapnév semlegesebb, a kifejezés érzelmileg telítettebb; a befejezettséget, a lemondást jobban érzékelteti.

²² Lampel Róbert és Wodianer F és Fiai, *Nyilatkozat*, Bp., 1903. január 8. = MNL Z 720-88. t. 25.

²³ „A kiadó magára vállalja az A. mellékelt jegyzék szerinti adósságaimnak kifizetését. E célból a t. Társaság nekem elfogadványom ellenében egy helybeli pénzügyintézetnél megfelelő váltóhitelt nyitatt és magára vállalja a szokásos ¼ vagy ½ évi törlesztések és kamatoknak kifizetését.” *Uo.* – A Révai Testvérek Ambrusra vonatkozó iratanyaga gazdag forrása a pénzügyi mozgások követésének (vö. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára [továbbiakban: OSZK Kt] Fond 5/70.)

²⁴ A szerződés a sorozat befejezésére ígéri az időközben újra jelentősen megszorított váltóadósság megfizetését is.

Az anyaggyűjtés előkészítő munkálatai a vártnál lassabban indultak el, elhúzódó levelezés kezdődött az író és a kiadó munkatársai között, melyben hol az első négy kötet sajtó alá rendezésének folyamatait, hol a korrekciókat, majd a kefelevonatokat sürgették a kiadó munkatársai.²⁵ Az Ambrus-sorozat egészének sajtó alá rendezése során zavart okozott az álnéven megjelenő szövegek azonosítása, valamint a textusok átírása. A belső munkatársak kivonatolták ugyan azokat a lapokat, amelyekben Ambrus publikált, azonban az álnév alatt megjelent cikkek esetében szerzői azonosításra volt szükség,²⁶ amivel Ambrus rendkívül lassan haladt. A kötetké komponálás alkalmával szövegeit nagyrészt rendre átírta a szerző, ami további késedelmet eredményezett.

A türelmét vesztett kiadóvállalat 1905 februárjában egy radikális hangvétellű levélben értesítette a szerzőt, hogy a munkálatok nemcsak lelassultak, hanem a szerződésben rögzített elvárások egyáltalán nem teljesülnek. A terv szerint ekkorra már nyolc kötetnek kellett volna megjelennie, melyek elmaradását éles hangú felszólítás követi:

Az annakidején közöttünk létrejött szerződésnek célja egyrészt az volt, hogy az Ön írói működésének java egy gyűjteményes kiadásban nagyvilágot lásson, másrészt az, hogy komplikált anyagi helyzetén e címen módunkban legyen segíteni. – Ez utóbbi célt a magunk részéről az az óta elmúlt időben ama szerződésen messze túlmenőleg szolgáltuk, amennyiben az óta is a Regénytárból kifolyólag minden lehető címen Önnek kisebb-nagyobb összegeket kiutalványoztunk, nehogy Ön újabb anyagi zavarok martalékává legyen. A főcélhoz azonban, mely mindkettőnk érdeke, alig-alig közeledünk. Hogy az az intenció, mely minket annak idején vezérelt, a maga teljességében érvényesülhessen, nagyon behatóan kérjük, méltóztassék minden lehető elkövetni, hogy a munkát már most legrövidebb idő alatt sajtó alá adhassuk. Csak ez fogja most már a nálunk is felbillent számlaegyenleget némileg helyre állítani, amennyiben ez idáig előlegképen elővezetett tetemes összeg az egyes sorozatok javára írható.²⁷

Az Ambrus hagyatékban fennmaradt levelezés szerint 1905 őszén a *Midas király* és a novellakötet lezárásában fennakadás jelentkezett, a levelek visszatérő motívuma a nyomda kényszerű várakozásának említése, a vissza nem küldött imprimatúrák sora. A szerző és a munkát felügyelő Molnár Imre között – Voinovich közvetítésével – különféle regiszterben zajló vita eredménytelen volt.

²⁵ Az erre vonatkozó problémákról szóló levelek fennmaradtak az OSZK-beli Révai Testvérek és az Ambrus Zoltán fondban.

²⁶ „Szíves óhajához képest elküldjük Nagyságodnak a Hét (!) évfolyamait, megjelölve azon cikkeket, amelyekről a tartalomjegyzékben kitűnik, hogy Nagyságod írhatta azokat. Ezekről a cikkekről egy listát is mellékelek, kérnénk annak szíves kiegészítését. A listát majd szintén visszakérjük.” Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánhoz, Bp., 1905. február 1. = OSZK Kt, Fond 471 [feldolgozatlan, számozatlan].

²⁷ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánhoz, Bp., 1905. február 1. és 1905. február 2. = OSZK Kt, Fond 471; MNL Z 720-88 t. 31.

A sorozat első négy kötete a vállalat egyre erősödő presszionálása ellenére is majd csak 1906 őszén került ki a nyomdából, ugyanis Ambrus a hírlapírás és szerkesztés napi, pénzkereső taposómalma közben alig tudott időt szakítani a munkára. A tipográfiaiailag nagyon színvonalas, zömében bordó, szecessziós stílusú kiadói kötésben közreadott sorozat nyitódarabjai a két kötetben közreadott, némileg átírt *Midas király*, valamint az *Álomvilág* és a *Berzsenyi báró és családja* volt.

A szerződött felek közötti levelezésből látható, hogy a kapcsolatban már ekkor megjelentek az első komolyabb konfliktusok, melyek a továbbiakban csak fokozódtak. Az életműkiadás mellett Ambrust a Révai Testvérek a Klasszikus Regénytár, valamint más vállalkozásokba is igyekezett bevonni, ami további késlekedést és határidő-módosulást eredményezett. Szerkesztői, előszóírói felkérések mellett vállalta azt is, hogy az évente megjelenő irodalmi kalendárium számára szépprózai műveket küldjön. Ambrus egyik legsikerültebb satírája, a *Berzsenyi könyvet akar venni a Révai Kalendárium*²⁸ számára íródott. A báró Berzsenyi-család történetét szerzőjük A Hétben publikálta, s mind a kortársak, mind az olvasók, de nem utolsósorban a lapszerkesztő Kiss József számára is fontosak voltak e darabok. Voinovich Géza – a Révai Testvérek Irodalmi Intézet cégjelzéses levélpapírján – 1903-ban nem véletlenül kérte arra Ambrust, hogy írjon számukra egy „Berzsenyit”, megígérve A Hétben való újraközlés lehetőségét is.²⁹ E nagyvonalúság azonban talmi volt: valójában Kiss Józseftől kellett volna *pro forma* engedélyét kérni, hogy a lapbeli sorozat egyik darabja máshol is megjelenjen. Alig egy évtized múlva – melyről a későbbiekben hosszabban is szólunk – Ambrus hasonló okból kap elmarasztaló levelet, hogy az alapvetően másodközlésekre támaszkodó Tolnai Világlapjában olyan szövegek jelennek meg, melyek felett a Révai Testvérek diszponálnak.³⁰

A kiadványok terjesztése és a propagandatevékenység

A Révai Testvérek által közzétett, az olvasói érdeklődés minél szélesebb körét lefedő válogatássorozatok, valamint az írók gyűjteményes munkáit summázó életműválogatások mellett a Révai Kalendárium – és annak alak- és címváltozatai – csak egyik fóruma volt a cég bújtatott reklámmegoldásainak. Az Ambrus-sorozat piacra kerülését – szokványos módon – komoly propagandatevékenység kísérte:

²⁸ *Révai Kalendárium*, Bp., 1904.

²⁹ „A Révai cég évenként irodalmi kalendáriumot szokott kiadni vevői számára, melybe azonban elég jó neveket szed össze: Eötvös Károlyt, Mikszáthot, Jókait, Molnár Gézát, Salgó Ernőt, Marczalit. Nagyon szeretnénk, ha az idén egy *Berzsenyit* kaphatnánk, »*Berzsenyi a könyvekről*« nagyon jó téma volna, melybe finoman egy kis reklámot lehetne rejteni a hazai könyvek és magyar kiadók mellett. A cikket természetesen meghonoralnánk, s Révaiéknak az ellen sincs kifogásuk, ha utóbb megjelenék *A Hétben is.*” Voinovich Géza – Ambrus Zoltánnak, Bp., 1903. augusztus 17. = AMBRUS Zoltán *levelezése, i. m.*, 83.

³⁰ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánnak, Bp., 1911. december 22. = MNL Z 720-88 t. 74–75.

hirdetések, kisnyomtatványok, reklámanyagok kerültek forgalomba, melyet a könyvesházak és ügynökök juttattak el a potenciális vásárlóközönséghez. Révai Mór visszaemlékezésében le is leplezi ezt a sajátos marketingtevékenységet:

1901-től kezdve új alakot adtunk katalógusainknak és megváltoztattuk szerkezetüket is. „Révai-kalendárium” név alatt bocsátottunk közre évenként egy útmutatót a magyar irodalomban, amely a naptári részen kívül és az esztendő legkiválóbb irodalmi újdonságainak ismertetésén felül még az irodalom kiválóbb műveinek teljes jegyzékét, bibliográfiáját is magában foglalta, azonfelül pedig az egyes kiadóknak a fentiekben már vázolt önálló jegyzékeit is.³¹

A kiadó az Ambrus-sorozat elindulásakor – a csekély előfizetői száma miatt – radikálisabb marketingfogással élve a Révai Kalendáriumát tematikus Ambrus naptárként tette közzé, melynek legfőbb nívója, hogy a kiadványban huszonnégy író (köztük munka- és szerkesztőtársak, például Bródy Sándor, Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Kóbor Tamás, Ignóty) méltatták szerzőtársuk munkásságát, mégpedig úgy, hogy laudáló soraikat a kiadvány kézírásos fakszimilében közölte.

A reklámanyomtatványok a szerzőre nézvést ugyanakkor kényszerítőerőt is jelentettek a meghirdetett határidők miatt. Ambrus esetében 1905 őszén a munkára sarkallás argumentációjának sarokpontja a hirdeteményekre mutatott vissza: „Eltekintve a nyomda fennakadásától, teljes lehetetlenség lesz a köteteket még az idén megjelentetnünk, ha a szerkesztői munkálatok nem folynak gyorsabban. Azzal pedig, hogy könyvjegyzékünkben, amely e hó közepén jelenik meg, a munkák megjelenését már jelezzük, bizonyos obligónk van, a melyekért helyt kell állanunk”³² – hivatkozik a vállalat a propagandakiadvány határidőire.

Révai Mór János *Írók, könyvek, emlékek* című emlékezéskötetében önálló fejezetet szentel vállalata sikeres propagandatevékenységének, valamint könyveladói és -ügynöki tevékenységük bemutatásának. Arra azonban nem reflektál, hogy a szerzők köteteknek fogadtatásáról, a recenziókról is gondoskodni kívánt, sőt szerzőitől el is várta a méltatások megszervezését, ami voltaképpen a recepció befolyásolásaként is felfogható. A kiadói iratanyagban található levelekből az is kiviláglik, hogy mivel a kötetek egyre nagyobb késéssel jelentek meg, egyre nagyobb kiadói és szakmai hírveréssel próbálta a kiadó azokat láthatóvá tenni és népszerűsíteni. Erre jó példa, hogy Ambrus 1906. február 15-én a vállalat sürgetését követően ígéretet tesz,³³ hogy Szini Gyula recenzeálja az egyik kötetet *Az Újságban*.³⁴ Természetesen nem egyedi esetről van szó, az efféle levélváltások később is megisméltódnak.

³¹ RÉVAY, *i. m.*, I, 377.

³² Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánnak, Bp., 1905. október 5. = OSZK Kt Fond 471.

³³ Ambrus Zoltán – Révai Testvérek Irod. Rt.-hez, 1906. február 15. = OSZK Kt Fond 471

³⁴ Szini Gyula írása két lapban is megjelent: *Ambrus Zoltán (Ambrus Zoltán munkái. Révai Testvérek r.-t. kiadása 1906.)*, *A Hét*, 1906. október 28. 43. sz. 720. és *Az Újság*, 1906. november 24. 323. sz. 2–3.

A sorozat folytatása

1906 őszétől az újabb négy kötet munkálatai zajlottak, melynek kezdetén egy szolid üzenetet kapott Ambrus a határidők betartásáról:

Most, hogy a munka első sorozata megjelent, bennünket és Nagyságodat a publikummal szemben vállalt obligója köti, s így szó sem lehet halasztásról, s csak közös érdekeinknek ártunk, ha nem idejekorán jelenik meg a II. sorozat. Ez a rendkívül fontos ok parancsolólag teszi Nagyságod kötelességévé, hogy bennünket a köteteknek előállításában a legserényebb közreműködésével támogasson, illetve a reviziókat s imprimaturát már most a lehető leggyorsabban végezni méltóztassék. Szívesen reméljük, hogy ezúttal reklamációra, vagy sürgetésre okunk nem lesz, s ajánljuk magunkat!³⁵

A második alsorozat kötetei ezúttal gyors ütemben készültek. A regények némileg átdolgozott szövegei, így a *Solus eris*, az *Őszi napsugár*, *A gyanú* jelentek meg; továbbá két rövidpróza-válogatás is: A Hétben saját és álnéven publikált *Berzsenyi-leányok tizenkét völegénye* szövegei, valamint a többféle forrásból összegyűjtött *Törpék és óriások* című.

Ambrus azonban a harmadik sorozathoz szükséges kéziratokat már nem tudta a kívánt határidőre átadni, hiszen a *Giroflé és Girofla* átdolgozásához jelentősebb beavatkozás volt szükséges, s a tervezett háromkötetnyi elbeszélés a fentebb jelzett álneves közlések, valamint a gyűjtőmunka miatt komoly problémát jelentett szerzőjüknek. Ambrus ebben az időszakban aktív publicisztikai és szerkesztői tevékenységet folytatott. Az Új Idők mellett – ahol 1896, azaz a lap indulása óta publikált – 1906-tól a Szerda főmunkatársa és irodalmi rovatvezetője lett, 1907 októberétől az Új Szemle munkatársa, s ugyanazon év novemberében elküldi első írását a Nyugatnak is, melyet újabbak követnek.

Az e munkákkal párhuzamosan folyó kötetszerkesztés háttérbe szorult. 1906. december 27-én kelt levelében Ambrus nyugtázta ugyan, hogy a kiadó újabb előleget ad számára, hogy elutazhasson külföldre a regény zavartalan befejezése céljából,³⁶ azonban a kitűzött cél nem sikerült. A korábban még betegségére hivatkozó Ambrus 1907

³⁵ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánhoz, Bp., 1906. november 16. = OSZK Kt, Fond 471.

³⁶ „Megállapodásunk idézett pontja szerint munkáim III. sorozata 1906. évi augusztus hó folyamán lett volna esedékes, én azonban részint sok oldalú elfoglaltságom, részint időközben felmerült akadályok folytán máig sem voltam képes befejezni az ezen sorozathoz tartozó Girofle-Girofla című regényemet, s ezért a kéziratokat a t. Társasághoz nem adhattam át. A t. Társaság a maga részéről is hozzájárulni óhajtván ahhoz, hogy a szóban forgó regényt befejezhessem, a fentemlített 1000 koronát arra a célra utalványozta nekem, hogy néhány hétre elutazhassam, s regényemet zavartalanul befejezhessem, mire ezennel kötelezettséget vállalok, kijelentvén, hogy munkáim III. sorozata teljesen kész kéziratát 1907 évi január hó végéig a t. Társaság rendelkezésére bocsátom.” [*Elismervény Ambrus Zoltán aláírásával*], Bp., 1906. december 27. = MNL Z 720-88 t. 18.

márciusában a levonatok, előszavak leadására vonatkozó állandó sürgetésre már nem is válaszolt. A kiadó radikális lépésre szánta el magát: márciusban kemény hangú levélben tájékoztatta a szerzőt, hogy ha május 31-i határidővel nem zárja le a harmadik ciklus munkálatait, minden honoráriumát elveszíti,³⁷ mely burkoltan a szerződés felbontása és az életműsorozat megszakadásának eshetőségét is jelentette. Ez a fejlemény Ambrus számára óriási anyagi és presztízveszteséget jelentett volna, hisz a fontosabb folyóiratokban és a kiadói prospektusokban, hírrovatokban a sorozatterv hirdetései rendre szerepeltek.³⁸ Végül a második, módosított határidőhöz képest egy éves csúszással, 1908-ban, komoly feszültségek közepette látott napvilágot a harmadik alsorozat.

Ugyanekkor Ambrus egy tervbe vett, Az Újságban közlendő regény, a *Győzelmes lázadás* megjelentetését ajánlja fel a kiadóvállalatnak, melyről szerződés is született. A hivatalos irat szerint az életműkiadásba került volna a tervezett munka,³⁹ melyből végül csupán néhány novellaformájú töredék jelent meg. Ambrus Gizella és Fallenbüchl Zoltán visszaemlékezéseiből ismerhető a polgári környezetben játszódó munka szüzséje is, mely egy házasság felbomlásának történetét tematizálta volna, s egy, a hagyatékban fennmaradt színműtöredék is ismert, mely az író küzdelmét tükrözi a témával kapcsolatban.⁴⁰

Ambrus 1908 őszén újabb novellák megjelentetése iránt kérelmet ír a kiadónak, ám erre a Révai Testvérek nem tartott igényt.⁴¹ Hogy mely novellákról volt szó pontosan, az nem derül ki az iratanyagból, azonban feltételezhető, hogy zömében egyrészt a *Munkások és munkakerülők* címmel Az Újságban, valamint az Új Időkben ez idő tájt megkezdett, másrészt a később publikált *Kultúra füzértánccal* szövegei alkotották a koncepció gerincét. Minden valószínűség szerint a tervezett 16 kötetes életműsorozat részeként, esetleg folytatásaként kínálta fel a szerző a szövegeket egy egzisztenciálisan nehezebb korszakában. A kiadóvállalat láthatólag a nagyobb kompozíciók iránt mutatott volna fogékonyságot, mely inkább a profiljába vágott, és a regénytárakba is felvehető lett volna. A lapok tárcarovataiban közölt szövegeknek szűkebb volt a közönsége. Ambrus azonban e korszakában rövidprózai szövegeket publikált, csak ebből válogathatott. Vélhetően ekkor született a Révai Testvérek Ambrus iratanyagában fennmaradt, ez idáig ismeretlen, datálatlan, vélhetően Molnár Imrétől származó belső lektori jelentése is, amelyet a gépirat bal felső sarkában található kézirásos szignók szerint Voinovich és Révai Mór is olvasott:

³⁷ [Megállapodás], Bp., 1907. március 29. = MNL Z 720-88 t. 40.

³⁸ Ambrus előbb a védekezés, majd a minimális kommunikáció, végül a tízes években a szemrehányás stratégiáját alkalmazta a kiadóvállalattal szemben, de hálóját, hogy a kiadó zavaros anyagi ügyeit rendezte, sosem említi meg.

³⁹ Ambrus Zoltán – Révai Testvérek Irod. Rt.-hez, Bp., 1908. március 31. = MNL Z 720-88 t. 50.

⁴⁰ A darabot a Bárd cég közvetítésével a Vígszínház számára kívánta elkészíteni. Vö. AMBRUS, FALLENBÜCHL, *i. m.*, 126.

⁴¹ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánhoz, 1908. szeptember 17. = MNL Z 720-88 t. 51.

Ambrus Zoltánnal 1902. december 26-án kötött szerződésünk szerint ő kötelezve van minden általa megírt művet nekünk átadni kiadás végett, ellenben mi a szerződésünk 5. pontjához képest jogosítva vagyunk bármelyik műve kiadásáról lemondani. – Ily lemondás esetén ő jogosítva van az illető művet másképpen értékesíteni.

A tervezett 16 kötetes kiadásból eddig 12 kötet jelent meg, további négy kötet kéziratát nekünk át van adva. Ezen 16 kötetet túlmenőleg folyó évi május 31-én egy regény kéziratát vettük meg, hogy azt magunknak biztosítsuk és lehetetlenné tegyük, hogy azt az Arany Könyvek kiadójának átadja.

Mai napon arról értesített Ambrus Zoltán, hogy egy kész novella kötete van összeállítva, amelyet most értékesíteni kényszerült, miután sürgős fizetési kötelezettségei vannak.

Oly esetben, ha az író műveit a kiadó magára nézve értékesnek tartja, magától értetődik, hogy időközönként az író által felajánlott kész munkát átveszi a kiadó, honorálja és félreteszi addig, míg a kiadásra alkalmas időpont be nem áll.

A jelen esetben az a kérdés merült fel, vajjon célszerű és opportunus-e így eljárni. Ugyanis Ambrus Zoltán munkái nem örvendenek oly kelendőségnek, aminő kiadói szempontból kívánatos lenne. A jelenlegi viszonyok között nem is valószínű, hogy a kelendőséget lényegesen fokozni lehessen. – Kérdésessé válik ennek folytán, vajjon érdekünkben van-e a 16 köteten túlmenőleg magunkra nevezett író műveit biztosítani, még pedig azon az áron, amely a szerződésben stipulálva van. 20 ives kötetenként 2000 korona.

Ezen kérdés eldöntése fontos, mert előre látható, hogy a legközelebbi 2-3 éven belül a most anyagi körülményeinél fogva tulságosan produktív szerző újabb kötetekkel fog beállítani.

Nézetem szerint *consideratio tárgyat* képezi, vajjon a folytatásos kötetek kiadásáról ne mondjunk-e le különös tekintettel arra, hogy a honoráriumba befektetett pénz előreláthatólag hosszú időn át kamatot emésztvén, magát a honoráriumot tetemesen felemeli.

Minthogy az ügy elintézése szerzőre nézve rendkívül sürgős és ő 17-ig választ kér az ügyben, sürgősen kell megállapodásra jutni.⁴²

Az 1909-as datálás mellett szól a 12 kötet megjelenésének említése, és ugyanekkor már a záró alsorozat szövegeinek listája is a vállalkozásnál volt. A lektori jelentésben hivatkozott Arany Könyvek kiadója a Franklin Társulat volt, melyben az ifjúság számára kínált színvonalas szövegeket.

A visszautasítás háttérében a még négy kötetel adós szerző iránti indulat állhattott – melyről a fennmaradt források tartalma és stílusa is tanúskodik –, melyet az akkor már jól kirajzolódó piaci sikertelenség fokozott. Ez utóbbi körülmény a kiadó

⁴² Ambrus Zoltán – Révai Testvérek Irod. Rt.-hez, Bp., 1909. = MNL Z 720-88 t. 122–123.

válaszában is tetten érhető: „Részünkről felette sajnáljuk, hogy nagybecsű művei kiadásával nem értünk el oly sikert, amely belátható időn belül kilátásossá tenné újabb sorozatok közrebocsátását, s ez okból kényszerülünk a szerződésben előre látott jogunkkal élni.”⁴³

A sorozat utolsó négy kötete

A tizenkettedik kötet szerkesztését követően a lezárásra gondoló szerkesztő, Molnár Imre az anyaggyűjtést ösztönözte, melynek legfőbb nehézsége abban állt, hogy a korábban megjelent rövidprózai, illetve a kritikusai munkáiból kellett volna válogatni. 1908 telén a szerkesztő a megjelölt források tévességére hívta fel a figyelmet. Ezúttal is A Hét publikációi okoztak gondot, hisz az álneves vagy névtelenül megjelent írások adatai nem voltak megfelelőek.⁴⁴ A szövegeket az író, a kiadó és a Nemzeti Múzeum példányaiból állították össze. Az utolsó fázis munkálatai lassan haladtak, s noha az 1909-es megjelenés elmaradását több ízben beláthatatlan következményűnek definiálja a szerkesztő, még 1910-ben sem kapnak imprimatúrát. A késedelem miatti feszültségnek komoly gazdasági következményei voltak: a kiadó pontatlansága miatt az előfizetők elállhattak a vásárlástól.

1910 elején a kiadó újra megpróbálja rábírni Ambrust a sorozat lezárására, és az utolsó négy kötet összeállítására. A Révai Testvérek által 1910. július 29-én ajánlva postára adott, Ambrust rosszhiszeműséggel vádoló levél,⁴⁵ mely hozzávetőleg egy tucatnyi, különféle tónusban tolmácsolt ösztönzést, kérést követett, minden bizonnyal Molnár Imrétől származik. A beígért retorzió is megfogalmazódott: Ambrus más kötete addig nem jelenhetett meg, amíg a kötelességének eleget nem tesz, illetve más munkákra fordítja idejét. E munkák követése és a miattuk megfogalmazott panasz visszatérő fordulatává lesz a kiadói levelezésnek:

Szerződésünk ezen világos rendelkezése dacára nyakra-főre jelennek meg Nagyságod munkái egyik-másik kiadónál. Így legutóbb a Magyar Könyvtárban „Téli sport” és „Jancsi és Juliska” című elbeszéléskötetek, a Nyugat kiadásában „Kultúra füzértáncal” című jelent meg és ugyancsak a Nyugat kiadóhivatala egy újabb mű közzétételét is hirdeti. Eltekintve attól, hogy ezek a kiadások mind szerződésünk kétségtelen megszegésével jelentek meg, ami ellen jogorvoslattel kell élnünk, már azért is egészen lehetetlen helyzetet teremtett Nagyságod ezen művének közrebocsátása által, mert hiszen az összegyűjtött munkák IV. sorozata még eddig Nagyságod hibá-

⁴³ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánhoz, Bp., 1909. szeptember 17. = MNL Z 720-88 t. 51.

⁴⁴ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánhoz, Bp., 1908. december 8. = OSZK Kt Fond 471.

⁴⁵ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánhoz, Bp., 1910. július 29. = MNL Z 720-88 t. 52–54.

ja és mulasztása folytán nem volt közrebocsátható és a közönség méltán felháborodhatik azon, hogy amíg mi nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a magunkra vállalt kötelezettségünknek az Ön munkáinak folytatólagos kiadása tekintetében megfeleljünk, addig rendre újabb és újabb művek látnak napvilágot ezen kiadás keretén kívül.⁴⁶

A Révai Testvéreket az 1902-ben kötött szerződés fel is jogosította a retorzióra, hisz Ambrus minden munkája előbb a vállalatot illette meg, és Ambrus csak akkor vihette máshová műveit, ha lemondó nyilatkozatot kapott. A kiadótól érkező levelek visszatérő motívuma az anyagi siker elmaradása, melynek egyik fő narratívája a határidőmegtévesztések miatt a szerző felelőssé tétele. A kiadó – jogosan – *diszkreditációval*, azaz hitelességük rontásával vádolja a szerzőt, mindazonáltal azt a kedvezményt is megadja Ambrusnak, hogy a kiadói tervtől eltérően megváltoztathatja a koncepciót, ha az előreviszi a munka befejezését, és közelebbé a sorozat lezárását. Ambrus Riminiből válaszol Molnár Jánosnak, hogy a 15 kötet felével készült el, de egészségügyi körülményei újból hátráltatják munkájában.⁴⁷

A késelem oka nem a munkaképtelenség vagy az akadályoztatás volt, hisz mindeközben Ambrus több lapba publikált. 1910-ben csatlakozott a Magyar Nemzethez, melynek 1913-ig, a lap megszűnéséig munkatársa. Feltűnő, hogy ismét él régi szokásával: Bojtorján, I grec, Whist álnévvel, vagy xxx-szel szignálja műveit. S a Révai Testvérekkel való levelezése tükrében érthetővé válik, hogy csak részben magyarázza az ekkoriban újra alkalmazott álnévhasználatot az, hogy a színírálatok írását nem tartja összeegyeztethetőnek színi-bírálbizottsági tevékenységével. Sokkal inkább feltételezhető, hogy azért tér vissza e régi szokásához, mivel tart a Révai Testvérek retorziójától, a szerződésbontástól, mely a szerződésbeli határidők be nem tartása mellett az aktív publicisztikai, írói tevékenység kiváltotta haragból fakadhat. A kiadó a végső határig türelmes; látván az író anyagi zavarait, bizonyos szövegek megjelenéséhez hozzájárul (például az *Ámor és halálfej*, a *Téli sport*, a *Jancsi és Juliska*, illetve a *Lillias* megjelenhet az *Atheaeum* füzetes sorozata, a Magyar Könyvtár sorozatában).⁴⁸

A szakítópróba

1911-ének őszén azonban Ambrus újabb konfliktust okozott azzal, hogy másodközlésre átengedte elbeszéléseit a Tolnai Világlapja számára, melyet a szerkesztőség észrevett. A valóságban már több mint fél évtizede folyt az újraközlés, azonban a kiadó szakítópróba felé kívánta terelni az ügyet. A vállalat a leadási határidőt még ekkor

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Ambrus Zoltán – Révai Testvérek Irod. Rt.-hez, Rimini, 1910. augusztus 3. = MNL Z 720-88 t. 55–56.

⁴⁸ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánhoz, Bp., 1910. december 13. = MNL Z 720-88 t. 61.

sem teljesítő szerzővel szemben ezúttal radikális lépésre szánta el magát, megtiltotta a másodközlést, és perrel fenyegette meg az író:

Mi kötelességünk és felelősségünk tudatában már a nyár elején, mikor észrevettük, hogy a Tolnai Világlapja egyre-másra közli Nagyságodnak oly munkáit, melyek a mi kiadói tulajdonunkat képezik, felvezettük ezt az ügyet és kértük nagyságodat az erélyes közbelépésre. Mindezideig épen Nagyságodra való tekintettel helyezkedtünk tartózkodó álláspontra, mert az volt a felfogásunk, hogy úgy etikai, mint jogi szempontok indikálják, hogy a közöttünk fennálló szerződéses viszonynak ez eklatáns sérelmét Nagyságod orvosolja annál inkább is, mert Nagyságod fellépése a maga teljes erkölcsi súlyával esik latba, másfelől, mert a mi állásfoglalásunk [...] a lappal szemben pert vonna maga után, amely nagyságodra nézve nem kívánatos. Mi tehát nem magunk, hanem kizárólag Nagyságod érdekében kerülendőnek véltük a dolognak peres utra való terelését...⁴⁹

A valóságban Ambrus 1903-ban és 1906-ban is adott át többedközlésre szövegeket Tolnai Simon vállalkozásának. A Révai kiadó gazdasági iratai között fennmaradt, Tolnaitól származó megállapodás szövege szerint 1906-ig hatvanhat darabot. Hogy pontosan mely szövegek voltak ezek, azt a megállapodás – az első megjelenések helyének felsorolásával kiegészülve – rögzítette.⁵⁰

A konfliktusban kétféle logika feszült egymásnak. Ambrus szerint az efféle másodközlések jó reklámul szolgálnak a sorozatnak, hiszen érdeklődést kelthetnek a kötetmegjelenések iránt. A vállalat logikája szerint a lapokban hozzáférhető életmű feleslegessé teszi a kötetek megvásárlását és rontja a sorozat kelendőségét. A fentebb már idézett levél zárlatának radikális hangvétele is mutatja a vállalat elszántságát a jogi lépésekre:

Nagyságodnak erkölcsi és jogi érzete kétségtelenül belátja azt, hogy nekünk igazunk van. Annál nagyobb gonddal kell óvnunk épen a Nagyságod műveit az ilyenmű prostituálódástól, mert az a meggyőződésünk, hogy el fog jönni az idő, amikor Nagyságod a népszerűség ama fokán fog állani, amely munkái számára a nagyarányú terjedésnek utjait nyitja meg, de csak akkor, ha azok az értékek, amelyek azokban rejlenek, úgy Nagyságod, mint a mi részünkről a devalváció ellen megóvatnak. Mi tehát továbbra nem foglalhatjuk el az eddigi tétlen állapotot és amennyiben a leggyorsabban nem méltóztatnék a saját maga részéről orvosolni a bajt, úgy a mi számunkra nem marad más átea,

⁴⁹ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánnak, Bp., 1911. december 22. = MNL Z 720-88 t., 74–75.

⁵⁰ Ambrus Zoltán – a Tolnai Világlapja szerkesztőségének, Bp., 1903. május 18. = MNL Z 720-88 t. 70.; Ambrus Zoltán – Tolnai Simonnak, Bp., 1906. július 16. = MNL Z 720-88 t., 66–69.

mint azoknak az eszközöknek az igénybevétele az említett lappal szemben, amelyek jog és törvény szerint rendelkezésünkre állanak.⁵¹

A jog a vállalat mellett állt, ezt tudta az egykoron jogi pályára készülő író is. Többszöri felszólítást követően Ambrus visszavonta a Tolnai Világlapjától a novellák közlését. A vonatkozó szerződések, valamint a hivatalos levelezés példányai a laptulajdonostól és Ambrus részéről eljutott a Révai Testvérekhez, s a vállalat megőrizte azokat.⁵²

A retorzió újabb fejezeteként 1910–11-ben nem fogadják el közlésre Ambrus két novelláskötetét, így a szerző eredetileg a Nyugatban megjelent *Mozi Bandi* című kisregényét engedélyeztetés nélkül vitte el a Magyar Kereskedelmi Közlöny kiadóvállalatához. A vitathatóan megjelentetett mű kapcsán keletkezett újabb feszült levélváltásban a Révai Testvérek panaszát⁵³ Ambrus ügyes argumentációval próbálta hárítani, bizonygatván, hogy jogszerűen járt el, hisz az 1902-es szerződés nem hivatkozik, tehát nem vonatkozik ifjúsági művekre. Az érvelés mellett azonban a valódi szándékot is leleplezi Ambrus: éppen azért írt ifjúsági regényt, hogy újabb kötetet jelentethessen meg a sorozat lezárása előtt. Ambrus levelének hangvétele jól tükrözi a két fél közötti állóháborút:

Jogsérelmet nem követtem el, mert szerződésünk nem szól ifjúsági művekről, a mint nem szól tankönyvekről vagy más pedagógiai művekről, nem szól politikai iratokról, színdarabokról, jogtudományi, természettudományos vagy műszaki könyvekről sem. A mi szerződésünk csakis belletrisztikai, esztétikai vagy kritikai munkálatokról és ezek könyvbe összefoglalható gyűjteményéről szól. – ha ennek szabatos kifejezése talán nincs is benne a szerződés szavaiban (a miről most nem győződhetek meg.) – de nem szól ifjúsági művekről, a dolgok természetéből következően.

2. Az állítólagos jogsérelem egyenesen abból következett, hogy én – talán tulságos lelkiismeretességgel – minden rendelkezésemre álló eszközzel igyekeztem teljesíteni igen tisztelt Igazgató Úrnak azt a kívánságát, mely arra irányult, hogy tárcanovelláimat a Tolnai Világlapja c. hetilap tovább ne közölhesse. Majdnem azt mondhatnám: Igazgató úr engem a felpanaszolt dologba belekényszerített.

3. Még ha vitás volna is, hogy az a mi szerződésünk engem köt, az ifjúsági művekre nem vonatkozik – a mint nem lehet vitás, hogy: nem, hiszen éppen azért írtam ifjúsági művet, mert e tekintetben szabad kezem volt – még akkor is csak formális elmulasztásról lehetne szó, és nem jogsérelemről. Mert igen tisztelt Igazgató Úr (nem szólva arról, hogy egy alkalommal írásban is visszautasította egyik kiadásra felajánlott művem) előszóval többször

⁵¹ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánnak, Bp., 1911. december 22. = MNL Z 720-88 t. 75.

⁵² Ambrus Zoltán – Révai Testvérek Irod. Rt.-hez, Bp., 1912. január 6. = MNL Z 720-88 t. 62–70.

⁵³ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánhoz, Bp., 1912. december 5. = MNL Z 720-88 t. 79.

kijelentette, hogy mindaddig, a míg mind a 16 kötetem meg nem jelenik, újabb mű kiadására nem vállalkozik, sőt azt is, hogy „évekig nem lehet szó valamely új munkámnak kiadásra elfogadásáról.” Abban hogy ezt tudtomra adta, mindenesetre benne foglaltatott annak kijelentése, hogy legalább is a munkáim 13, 14, 15, 16 kötetének megjelenéséig nem él az opció jogával.⁵⁴

A levélváltást követő személyes találkozás alkalmával Ambrust a vállalat jogi képviselői felvilágosították, hogy eljárás módja szerződésszegésnek minősül, az ifjúsági regényt engedély nélkül kiadni nem volt joga, mint ahogyan a Tolnai Világlapban való közléshez sem. Mindezeket Ambrus egy 1913. január 7-én kelt nyilatkozatában elismerte,⁵⁵ ám a kiadó néhány hónappal később utólag megadja a máshol közlés lehetőségét, de fenntartván magának egy későbbi megjelentetés előjogát.⁵⁶ E gesztushoz hozzájárult az is, hogy az ifjúsági regény közzétételekor már lezárta valamennyi, a Révaiék által kiadandó kötet sajtó alá rendezésének munkálatát, így végre a sorozat utolsó darabja is elhagyhatta a nyomdát 1913-ban.

Az 1913-ban felajánlott újabb színikritikáira sem reflektált a könyvkiadó, így Ambrus kérését⁵⁷ akceptálva a *Színházi esték* az Élet kiadásában jelenhetett meg. 1914-ben Ambrus újabb két kötetnyi színikritikát és novelláját kívánta közzétenni,⁵⁸ ám a vállalat ismét elállt előjogától,⁵⁹ és átengedte a kritikákat a Magyar Könyvtár sorozata számára, melyek *Régi és új színművek* címmel meg is jelentek. 1914 novemberében a Hatvany Lajos érdeklőségi körébe tartozó Athenaeum számára adhatott át prózai munkákat, Nyugatban megjelent novellákat, valamint az ugyanekkor a Vasárnapi Újságban folytatásokban közzétett *Tóparti gyilkosságot*, melyet Schöpflin Aladár kérésére írt. Valamennyi kiadvány piacra kerülésekor magyarázatot kérő levelet kap a szerző.

A kiadóval való kapcsolat – mely ekkorra már mindkét érdekelt fél számára terhezzé vált – megszakítására 1914-ben került sor. Az előzetes várakozások többszörösen sem igazolódtak vissza: a sorozat nem volt kelendő és a munkafolyamat is nehézkes volt Ambrus sokrétű elfoglaltságai, egzisztenciális okokra visszavezethető publikációs kényszere, valamint egyre gyakrabban jelentkező betegségei miatt. Az 1902-es megállapodás a szerzőt akadályozta művei többedközlésében.

Nem tudható pontosan, de vélhetően az utak szétválásakor, egy újabb novellás-kötet felkínálását követően, 1914-ben keletkezett az az ezidáig ismeretlen, datálatlan

⁵⁴ Ambrus Zoltán – Révait Testvérek Irod. Rt.-hez, Bécs, 1912. december 8. = MNL Z 720-88 t 82–83, teljes 81–84.

⁵⁵ Ambrus Zoltán – Révait Testvérek Irod. Rt.-hez, Bp., 1913. január 7. = MNL Z 720-88 t. 87

⁵⁶ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánnak, Bp., 13. május 24. = MNL Z 720-88 t. 92.

⁵⁷ Ambrus Zoltán – Révait Testvérek Irod. Rt.-hez, Bp., 1913. május 17. = MNL Z 720-88 t. 90–91.

⁵⁸ Ambrus Zoltán – Révai Testvérek Irod. Rt.-hez, Bp., 1914. április 20. = MNL Z 720-88 t. 104–105.

⁵⁹ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánnak, Bp., 1914. április 29. = MNL Z 720-88 t. 106. Az engedély dátuma korábbi, tehát szóbeli megállapodás előzhette meg a szerző és a kiadó *pro forma* levelezését.

belső lektori jelentés, melyet szintén Molnár Imre készíthetett Ambrus Zoltán ab-béli ajánlatára reflektálva, hogy újabb novella kötetet jelentessenek meg a sorozat folytatásaként:

Habár tény az, hogy Ambrus munkái nem örvendenek annak a kelendő-ségnek, amely üzleti szempontból kívánatos volna, aminek oka egyfelől írói egyéniségében rejlik, másfelől pedig az általános viszonyokban, mégsem tartom opportunusnak, hogy a felajánlott kötet átvételéről feltétlenül lemondjunk...

Ugy vélem tehát, hogy annak a vállalkozásnak, hogy Ambrus Z. összes munkáit kiadtuk, a risikóját és következményeit egy bizonyos fokig még vállalnunk kell, úgy Ambrus mint magyar íróra, valamint a magunk kiadói színvonalára tekintettel. Én tehát azt mondanám, hogy 20 kötetig elmegyek, de fenntartom magamnak a még átveendő 3 kötet tartalmának megválasztását...

Más elintézési módja a dolognak az volna, hogy mi Ambrus előtt a vállalkozás anyagi sikertelenségét kellőképpen megvilágítva őt rábírnánk arra, hogy mindaddig, míg az újabb kötetek kiadásra kerülnek, a honorárium felével elégedjék meg, s a honorárium másik fele az illető kötet megjelenésekor volna kifizetendő. Ez abban a nehézségbe ütközik, hogy Ambrus állandó pénzülségben szenved és kétségtelen, hogy az ily módon visszatartott honoráriumot, előleg alakjában lassanként kiszedné.

Néhány, honoráriumot csökkentő megoldást követően végül a kiadó munkatársa az alábbi megjegyzést fűzte a lap aljára: „Lauffen lassen” – futni hagyni.⁶⁰

A feszültséget fokozta, hogy Ambrus újabb többedközlésre kívánt átadni novellákat az Érdekes Újság számára, melyet szintén elhárított a kiadó, és a Tolnai Világlapja esetéhez hasonlóan kívánt eljárni.⁶¹ A hagyatékban fennmaradt és Fallenbüchl Zoltán által közzétett levélpiszkozatban a saját szemszögéből összegzi a szerződéskötés értelmében tételezett lehetőségeit, jogait, hangsúlyozva, hogy a sorozat számára adta el írásait, a folyóirat és egyéb megjelenések így saját hatáskörébe tartoznak.

⁶⁰ Ambrus Zoltán – Révai Testvérekhez, Bp., 1913. május 17. = MNL Z 720-88 t. 127.

⁶¹ „Az említett ajánlat felett egyébként nagyon csodálkozunk, mert hiszen kétségtelen, hogy a nekünk kizárólagos és korlátlan tulajdonjoggal eladott műveket Nagyságod másnak még egyszer nem adhatja el. Ha ehhez bármi formában és bárminő kikötések mellett hozzájárulnánk, úgy elhomályosítanók azt a minden kétségen [felül] fennálló jogunkat, mely szerint a kiadói tulajdonunkban levő becses műveinek az értékesítése kizárólag bennünket illet. Kérjük ezért, méltóztassék a felvett tárgyalásokat, amelyek célja szíves közlés szerint az volt, hogy az Érdekes Újság Nagyságodnak tulajdonunkban levő húsz novelláját közlés végett megszerezni, abba hagyni, annál is inkább, mert ilyenemű tárgyalások ellen jogos érdekeink megóvása szempontjából tiltakoznunk kellene.” Révai Testvérek – Ambrus Zoltánnak, Bp., 1914. április 29. = OSZK Kt K. Fond 471.

Én az intézetnek szerződésünkkel tizenhat kötetnyi munkám könyvalakban való kiadásának jogát adtam el, de sohase adtam el ezek hirlapokban való közlésének jogát. A könyvalakban való kiadás joga és a hirlapokban való közlés joga két különböző dolog. Erről az utóbbiról hosszadalmas szóbeli tárgyalásaink során soha szó nem esett, s arra vonatkozólag, hogy a „kizárólagos és korlátlan tulajdonjog” kifejezésben, (a mit én csak a könyvalakban való kiadás kizárólagos és korlátlan tulajdonjogának értelmeztem) ez is benn foglaltatnék, szerződésünk aláírásakor nem kaptam figyelmeztetést [...] Szerződésünk új munkáimnak könyvalakban való kiadására vonatkozólag az intézetnek opció-jogot biztosít. Az opció-jog tudtommal csak elsőbbségi jogot jelent, de nem pallosjogot.⁶²

Keserű szavakkal zárja az inkább önmaga számára írt szöveget:

Legyen szabad egy méla akkorddal végeznem. Az én idegeimnek az olyan nyájasságok, hogy „még egyszer el akarom adni azt, a mit már egyszer eladtam” – nem tesznek jót. Aztán sokkal öregebb és betegesebb vagyok, semhogy a hosszas vitatkozás ne fárasztana. A vitatkozáshoz különben sem rendelkezem annyi erősséggel, mint az igazgatóság; nincsenek gépiróim és minden időmre szükségem van, hogy egyáltalán meg tudjak élni. A köztünk levő vitában az ítéletet azokra bízom, a kiknek majd kedvök lesz foglalkozni a vagyon szerzésre irányuló ravaszságaim történetével. Azért a levelezést, akár méltóztatik válaszolni valamit, akár nem, a magam részéről befejeztem.⁶³

Ezzel szinte párhuzamosan Ambrus elvállalta a Nemzeti Színház igazgatói posztját. Kritikákon kívül ezentúl alig ír valamit. Pedig nem látta a lektori jelentést, mely futni hagyta... Talán ezzel magyarázható, hogy a Klasszikus Regénytár szerkesztői munkájában még később is részt vett.

Epilógus

A vállalat fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmából Révai Mór János megírta a családi vállalkozásból nagyvállalattá lett cég történetét, és a kiadványokkal, illetve az általuk kiadott szerzőkkel való tapasztalatukat. A kötet megjelenésekor Ambrusnak is küldenek egy figyelemfelkeltő levelet: „Azoknak az íróknak sorában, akiknek műveit

⁶² Ambrus Zoltán – A Révai Testvérek Irod. Rt. igazgatóságához, 1914. május 1–2. = *Ambrus Zoltán levelezése, i. m.*, 146–147.

⁶³ *Uo.*, 147.

módunkban volt közrebocsátani, Nagyságod, műveinek gyűjteményes kiadásával, előkelő helyet foglal el. Hogy ez az összkiadás miként kapcsolódik bele kiadói tevékenységünkbe, azt az emlékiratok szerzője külön fejezetben fejtette ki, ugyanazzal a szeretettel, amellyel annak idején a kiadás ügyét intézte.”⁶⁴

RÓZSAFALVI ZSUZSANNA
irodalomtörténész, főosztályvezető
Petőfi Irodalmi Múzeum
rozsafalvi.zsuzsanna@pim.hu

*Contract or Self-governance?
The Life-work Contract between Zoltán Ambrus and the Révai Brother*

Abstract: The subject of my study is an area that has not been researched so far: the working relationship between Zoltán Ambrus and the Révai Brothers book publishing company, of which the head of the company, János Mór Révai, remembers in a warm but not realistic way in his memoir. However, the reality, according to the sources studied, was different, conflict-laden. In December 1902, Zoltán Ambrus signed a life contract with Révai Brothers publishing company, which was one of the most significant book-publishing houses in Hungary. They have published the collected works of our most important writers e.g. Jókai, Mikszáth, Károly Eötvös. The subject of the contract was a 16-volume series that included all the works the writer had previously published in journals. The working relationship between the publisher and the writer deteriorated due to Ambrus's slow pace of work and delays, the fact that some works were illegally transferred to other publishers and few subscribers applied. Although after the deterioration of the working relationship the series was still published with a five-year delay, the contract was terminated in 1913. This date coincides with the retirement of Ambrus from his career as a fiction writer, and he continued work as Director of the National Museum. The memory of Mór Révai and his propaganda book about the publisher presented the working relationship with a strong distortion.

Keywords: Zoltán Ambrus, book-publishing industry, publisher and writer relationship

DOI: [10.37415/studia/2021/3-4/212-233](https://doi.org/10.37415/studia/2021/3-4/212-233).

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

⁶⁴ Révai Testvérek Irod. Rt. – Ambrus Zoltánnak, Bp., 1920. április 29. = OSZK Kt K Fond 471.